

L'epistolari de Jaume Vicens Vives.

Notes de lectura

Josep Fontana i Lázaro

Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives
 Universitat Pompeu Fabra. Departament d'Humanitats
 Ramon Trias Fargas, 25-27 - 08005 Barcelona
 josep.fontana@ihjv.upf.es

Resum

L'autor realitza una valoració de la figura de Jaume Vicens Vives a partir de les més de quatre-centes cartes de l'historiador gironí publicades al volum *Epistolari de Jaume Vicens Vives II*, a cura de J. Clara, P. Cornellà, F. Marina i A. Simon (Girona, 1998). Altrament, l'autor reporta vivències personals i informació sobre diversos materials manuscrits de Vicens que donen compte de la seva ingent tasca historiogràfica.

Paraules clau: epistolari, Girona, Jaume Vicens Vives, manuscrits, historiografia.

Resumen. *El epistolario de Jaume Vicens Vives. Notas de lectura*

El autor valora la figura de Jaume Vicens Vives a partir de las más de cuatrocientas cartas del historiador de Girona publicadas en el volumen *Epistolari de Jaume Vicens Vives II* por J. Clara, P. Cornellà, F. Marina i A. Simon (Girona, 1998). Por otra parte, el autor describe vivencias personales e información sobre diversos materiales manuscritos de Vicens, que constatan su ingente labor historiográfica.

Palabras clave: epistolario, Girona, Jaume Vicens Vives, manuscritos, historiografía.

Abstract. *The Collected of Jaume Vices Vives. Notes for a Reading*

Throug more than four hundred letters published in the book entitled *Epistolari de Jaume Vicens Vives II* by J. Clara, P. Cornellà, F. Marina and A. Simon (Girona, 1998). The author praises the outstanding figure of the Catalan historian Jaume Vicens Vives.

Key words: collected letters, Girona, Jaume Vicens Vives, historiography, manuscripts.

El segon volum de l'epistolari de Jaume Vicens és un treball excel·lent que ens ofereix un cabal considerable de cartes, publicades amb cura i amb una excel·lent anotació. Amb tot, com passa malauradament en compilacions parcials d'aquesta mena, allò que hi trobem és un seguit de fragments de mirall trencat, de visions puntuals, que ens proporcionen una imatge parcial de l'home.

Un dels aspectes que condicionen la validesa d'aquesta imatge és la concentració cronològica de l'epistolari. Si en el primer volum el gruix de les cartes era dels

sis darrers anys de la vida de Vicens, n'hi havia, almenys, unes quantes que cobrien els anys del 1939 al 1947; en aquest segon, encara que sembli que el marge temporal dominant s'estén de sis a dotze anys, del 1948 al 1960, no n'hi ha cap d'aquests anys més obscurs i difícils.

El que tenim ací, per tant, és la imatge del Vicens lliurat febrósament a aquesta etapa de desenvolupament d'un gran projecte que va ocupar sobretot els deu anys darrers de la seva vida. Es podrien dir moltes coses d'aquests anys, de l'activitat incansable que li va permetre de fer tantes coses en tant poc temps. Perquè potser el més admirable sigui que una feina de promoció de tanta magnitud, la docència i la dedicació a l'empresa editorial, no l'impedissin de fer una obra d'historiador que cap al moment de la seva mort havia arribat a un punt de brillantor que li estava guanyant un reconeixement internacional. Recordo prou una tarda de conversa amb Robert Brenner, a Barcelona, en què aquest m'explicava com el va sorprendre la qualitat innovadora del treball que Vicens havia escrit per al congrés d'història d'Estocolm del 1960.

No estic gaire segur, però, que la naturalesa del projecte que el va ocupar en aquests anys darrers de la seva vida hagi estat sempre ben entesa. Separar-ne els aspectes científics dels polítics, o la universitat de la recerca, em sembla un mal camí per comprendre el que es proposava. Els compiladors d'aquest volum parlen d'eclecticisme historiogràfic i el presenten com un introductor de l'escola de les «Annales». Em quedaria més aviat amb la primera de les dues coses que amb la segona. Eclecticisme, entès com a afany de cercar nous camins, sense tancar-se cap perspectiva, i, si ho voleu, fins i tot arriscant-se a cometre errades ocasionals com la de prendre's seriosament aquell gran fantasma que era Toynbee o el mètode de les generacions —però potser tampoc massa seriosament, perquè li podies criticar aquestes coses sense que s'esforcés a defensar-les. Pel que fa a l'escola de les «Annales», potser convingui començar a desinflar el mite. Quan vaig conèixer Vicens era jo qui jurava pel nom de Lucien Febvre —errors de joventut, dels quals m'he penedit, almenys en part, a temps—, un home, Febvre, per qui em va semblar endevinar que Vicens no acabava de tenir gaire simpatia. La relació amb Braudel basta a explicar-la el fet que fos una figura clau que controlava uns centres i uns medis pels quals semblava passar l'accés a Europa que Vicens volia aconseguir per als seus. Però quan lleigeixo que Vicens va contribuir amb Felipe Ruiz Martín, Valentín Vázquez de Prada i Álvaro del Castillo a introduir l'escola de les «Annales» a Espanya, m'adono que els compiladors han estat enganysats per un text d'Olabarri que citen, i que vol tirar l'aigua cap al molí de Pamplona. Felipe Ruiz Martín, que era potser el sol deixeble legítim de Braudel entre nosaltres, era, i és, certament un historiador de molta qualitat, però no podia introduir gaires coses perquè publicava molt poc, i els altres dos, amb perdó, no tenien res de bo que poguessin introduir. Ni gaire crèdit personal.

Els judicis sobre la seva activitat política encara són més difícils de fer d'aquesta manera separada, com si formessin part d'una activitat especialitzada. Per començar, Vicens era, en aquest terreny, un home d'una innocència elemental, que s'adiu molt poc amb el tremp que cal per ficar-se en aquest món de taurons, que haurien acabat devorant-lo, si hagués volgut jugar seriosament amb ells. Part

de la imatge «camaleònica» que es vol donar d'ell en aquest terreny, diguem-ho clar, deriva de la mala bava d'algunes vestals que presumien d'una virginitat — política vull dir— no sol·licitada per ningú, cosa que fa molt fàcil preservar-la (em recorden una vella professora madrilenya de Liverpool que em deia un bon dia, dinant a casa seva, i després d'haver-me explicat que un dels seus somnis era comprar-se una banyera de color rosa: «cuando yo decidí quedarme soltera»). El que movia realment aquestes vestals de la nostra política, que eren solteres —en un sentit polític s'entén— per manca d'aspirants a la seva mà més que per altra cosa, era l'enveja que els feia la carrera ascendent de Vicens al costat de l'obscura mediocritat pròpia. Una de les vegades en què recordo haver vist més indignat Vicens va ésser quan li vaig repetir les opinions que m'havia expressat a Anglaterra un d'aquests personatges —en callaré el nom per discreció, per no mostrar les misèries d'algú que ha estat després equivocadament elevat a la categoria d'apòstol de la pàtria.

Com que he tingut una vida política prou conseqüent, em penso que tinc autoritat moral per dir que el suposat comportament «camaleònic» de Vicens era molt més net que algunes d'aquestes mitges virtuts eixorques i ressentides que hem hagut de suportar.

Jo m'estimo més entendre Vicens, amb les seves pròpies paraules, com un home lliurat a un projecte global de «servir el país a través de la ciència històrica», que tenia com a instrument fonamental d'actuació la universitat. Enteses les coses d'aquesta manera, les adscripcions historiogràfiques i els contactes polítics esdevenen dades circumstancials sense gaire importància.

Però voldria tornar al biaix cronològic d'aquest epistolari. A mi em sembla que es difícil de valorar Vicens sense fer-se cabal de les dificultats que van representar per a ell els anys duríssims de la postguerra: que dels seus cinquanta anys de vida n'hi ha pràcticament deu, de plena maduresa, que van poder comptar poc per a la seva tasca d'historiador, perquè es va trobar ocupat per la difícil lluita per la supervivència. Hi ha una cosa que sembla que no valorem prou. L'esforç que molts d'aquests homes de l'exili interior van haver de fer senzillament per sobreviure. Recordo que Joan Reglà acostumava a ensenyar una mena de deformació que tenia al dit índex de la mà dreta i explicava que era el resultat d'haver hagut d'escriure tant per guanyar-se la vida.

He pogut tenir una bona idea de l'enorme tasca que Vicens va haver de realitzar gràcies a haver salvat una part dels seus manuscrits que es conservaven a l'editorial Gallach. Una salvació que s'ha produït en dues etapes. Els originals escrits a mà pels autors eren passats a màquina per l'editorial, després d'això es podien destruir. En un dels sobres que contenen textos de Vicens s'hi poden llegir les paraules següents: «Ya está pasado a máquina y figura en el paquete general de originales del tomo 1º de dicha obra», però tot seguit s'hi afegeix: «No romperlo. Tiene interés como manuscrito de autor que está alcanzando renombre». Això va salvar els manuscrits en primera instància. No els hauria salvat quan, en plegar l'editorial, es va decidir de destruir-los. Ací és on vaig tenir la sort d'evitar-ho comprant-los. I això fa que a l'institut d'història al qual vam donar el nom de Vicens tinguem, a disposició dels investigadors, un atlas històric complet dibuixat i acolorit per la seva mà i una gran quantitat de manuscrits.

Una gran quantitat, he dit. Són pàgines densament escrites amb la seva lletra menuda i clara. No tinc pas tots els originals que devia escriure per a Gallach. No hi ha res de les «Mil figuras» ni dels «Mil momentos», per exemple. I en els textos que es conserven hi ha algunes parts que s'han perdut, i que tal vegada podrien completar-se amb les còpies mecanogràfiques que també he pogut rescatar. Però limitant-me a les pàgines manuscrites que són inequívocament de Vicens —i això ho dic, no solament pel fet que la seva lletra sigui fàcil de reconèixer, sinó perquè estan identificades amb el seu nom d'autor—, diré que la suma d'originals que conservem és de 5.138 pàgines. Si ho reduïem a fulls mecanografiats de 2.100 espais, aquestes quartilles manuscrites representen uns 3.800 fulls: més que l'obra completa de molts autors. I aquesta és una primera estimació feta per baix, i que no té en compte la gran quantitat de text nou escrit als marges com a correcció de la segona edició de la *Historia universal* de Gallach en què Vicens ho ha fet gairebé tot, des del pròleg i el capítol sobre «El amanecer de la humanidad», fins a la part que du el títol de «La crisis del siglo xx» i que abraça de 1914 a 1945.

Què agafen aquests textos? En primer lloc, el que fa referència a la història universal que acabo de mencionar. Després, uns milers de pàgines per a una *Història de la cultura* que jo ignoro si es va arribar a publicar, perquè no n'he trobat cap referència, on la part dominant era de Vicens, però on havien de col·laborar també Eduard Valentí, Enric Bagué, Alexandre Cirici Pellicer —del qual tinc també els originals manuscrits—, Lluís Solé Sabarís o Ramon Margalef, entre d'altres.

Però hi ha encara més coses, que ignoro a què corresponen. Hi ha 620 quartilles d'una *Evolución histórica de la humanidad* gairebé completa, des de les èpoques geològiques fins al present, i materials diversos que no sé encara on es poden encaixar, sense oblidar l'atles històric que està dibuixat personalment per ell. Tot això ho ha fet un home de poc més de trenta anys, que havia de llegir, d'estudiar, d'esforçar-se a no perdre el ritme de l'activitat de recerca, de posar en marxa una activitat empresarial que l'alliberés un dia d'aquesta càrrega d'escriptor professional, de preparar-se per poder entrar a la universitat —en uns moments en què o bé eres catedràtic o no eres res.

Que quan, després d'això, ha arribat a la Universitat de Barcelona (on es prenia la seva feina docent ben seriosament, per cert, cosa que no m'atreviria a dir de tots els professors que hi vaig tenir, ni de bon tros) i quan ha aconseguit una bonança econòmica —reflectida, si voleu, en aquell Opel gris que en aquells anys era realment un signe d'estatus (és el cotxe del qual parla en una carta al seu cunyat el 1955)— hagi seguit treballant febrósament, ara ja no per a la simple supervivència, sinó per posar les bases del seu gran projecte d'utilitzar el camp de la història per servir el país és el que dóna la mesura real de la vàlua d'aquest home.

Deixeu-me que aclareixi, a més, que el mòbil que el guiava no era tampoc el de la seva pròpia glorificació. D'altra manera resultaria inexplicable que no triés de seguir pel camí que el podia dur a la consagració científica personal, continuant amb els seus estudis sobre els segles xv i xvi, sinó que s'embarqués en tasques tan arriscades com la del manual d'història econòmica o en la, més difícil encara, de fundar l'estudi de la història contemporània de Catalunya, contra les pors dels uns i les reticències dels altres.

Amb el conjunt d'aquestes cartes hem fet un pas més per assolir un retrat de Vicens. Tenim nous fragments per establir-lo. Encara ens falta molt, però, per aconseguir una imatge, si no completa —no em penso que mai arribem a tenir la imatge completa de cap ésser humà—, almenys satisfactòria. Pel que ens han aportat hem de restar agraïts als quatre compiladors. I esperar, potser d'ells mateixos, nous estudis i noves aportacions.

Annex. Catàleg dels materials manuscrits de Jaume Vicens

Historia universal de Gallach: segona edició (publicada cap al 1951)

Historia y vida	53
El amanecer de la humanidad	38
Afegits al volum III:	250
Afegits als volums IV i V:	400
La crisis del siglo xx (1914-1945)	360

Historia de la cultura: En el projecte una part dominant de Vicens, una petita de Lorenzo Guillén (pseudònim de Jaume Vicens) i col·laboracions d'Eduard Valentí, Enric Bagué, Alexandre Cirici Pellicer, Lluís Solé Sabarís, Ramon Margalef, etc.

Jaume Vicens:

Los cien mejores generales en las cien batallas decisivas de la historia	153
Romance de las aguas	197
Los paisajes de España	197
Efemérides de la historia de España	169
Efemérides de la historia de América	164
Los secretos de la faz de la tierra	200
Los paisajes del mundo	105
Héroes míticos y leyendas heroicas	86
Qué utiliza el hombre para crear sus cosas	81
Cataratas de fibras y hebras	84
La vida de los estados	165
La sujeción de la energía	81
El hombre en la Tierra	198
Grecia y Roma	156
Los paisajes de la América hispana	195
Las riquezas de la América hispana	238
Las regiones privilegiadas de la Tierra	154

Signats com Lorenzo Guillén:

Maravillas del pasado y del presente	55
La epopeya del trabajo	76
Cómo se transmite hoy la cultura	153
Los grandes inventores	134

Altres textos d'història

Evolución histórica de la humanidad	620
La época de los castillos y las catedrales	165
La organización moderna de un estado	11
Materials diversos	200